

ελληνικη revue
επιθεωρηση hellenique
ευρωπαϊκου de droit
δικαιου europeen

ΟΙ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕυρΣΔΑ ΚΑΙ Η ΚΡΑΤΗΣΗ «ΨΥΧΑΣΘΕΝΟΥΣ» ΣΕ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΥΣΑΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

(Με αφορμή την απόφαση 5.11.1981 «υπόθεση Χ εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου» του ΕυρΔΔΑ)

Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (Θεσσαλονίκη)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

1. Η σημασία της απόφασης 2. Τα πραγματικά περιστατικά 3. Τα νομικά ζητήματα της υπόθεσης και το άρθρο 5 παρ. 1 της ΕυρΣΔΑ 4. Η παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕυρΣΔΑ και οι εγγυήσεις που παρέχει 5. Η σημασία του άρθρου 5 παρ. 2 της ΕυρΣΔΑ και η δυνατότητα εφαρμογής του παράλληλα με το άρθρο 5 παρ. 4 6. Εξέταση της ισχύουσας ελληνικής νομοθεσίας ενόψει των εγγυήσεων που θεσπίζει η ΕυρΣΔΑ 7. Ζητήματα συνταγματικότητας 8. Η ανάγκη αναθεώρησης της νομοθεσίας 9. Οι υποδείξεις της σύστασης R(83)2 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης

1. Η σημασία της απόφασης

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ασκεί στις έννομες τάξεις των κρατών μελών επίδραση πολλαπλή: ισχύει καταρχήν άμεσα και ευθέως στο εσωτερικό τους αναγνωρίζοντας δικαιώματα υπέρ των ατόμων που υπόκεινται στη δικαιοδοσία τους¹, έχει δημιουργήσει, έπειτα για πρώτη φορά σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ένα μηχανισμό αυτόνομης

1. Βλέπε σχετικά τη συνθετική παρουσίαση των προβλημάτων που προκύπτουν από την ενσωμάτωση της Σύμβασης στις έννομες τάξεις των κρατών μελών από τον ANDREW DRZEMCZEWSKI, *European Human Rights Convention in Domestic Law*, Oxford, Clarendon Press, 1983, του ΙΔΙΟΥ, *The Domestic Application of the European Human Rights Convention as European Community Law*, *International and Comparative Law Quarterly* 1981. 118 επ. Ακόμη D. EVRIGENIS, *Reflections on the National Dimension of the European Convention on Human Rights*, *Colloquy about the European Convention of Human Rights in Relation to other International Instruments for the Protection of Human Rights*, Athens, Sept., 1978, σ. 65-80.

προστασίας των ατομικών ελευθεριών εγκαθιστώντας θεσμούς που επιβλουν και ελέγχουν τη νομοθετική και διοικητική πρακτική των κρατών έχει εγκαθιδρύσει, τέλος, δικαιοδοτικά όργανα, όπως είναι το Δικαστήριο και η Επιτροπή, στα οποία μπορούν να προσφεύγουν άτομα ή κράτη που θεωρούν ότι έχουν συντελεστεί παραβιάσεις της Σύμβασης. Μια όμως απ τις πιο διακριτικές και έμμεσες, αλλά εξίσου ευεργετικές επιδράσεις, είναι αυτή που ασκείται μέσω της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Το Δικαστήριο ερμηνεύοντας τις διατάξεις της Σύμβασης με τρόπο δυναμικό και εξελικτικό² και προσδιορίζοντας ισχύει ως δίκαιο σε συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση, καλλιεργεί παράλληλα και διαμορφώνει κοινές αντιλήψεις και αρχές για τα κράτη μέλη στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών.

Ένα ωραίο παράδειγμα της διαπλαστικής δύναμης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και της αθόρυβης επίδρασης στη σφαίρα της προστασίας της προσωπικής ελευθερίας είναι και η υπόθεση «Χ εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου»³ που απασχόλησε το δικαιοδοτικό αυτό όργανο προ από δυο περίπου χρόνια και αφορούσε τη νομιμότητα απόφασης διοικητικής αρχής για την επανεισαγωγή σε ψυχιατρικό κατάστημα «φρενοβλαβούς» που είχε αφεθεί προσωρινά και υπό όρους ελεύθερος.

Η απόφαση είναι σημαντική πρώτον διότι προσδιορίζει τις εγγυήσεις προσωπικής ασφάλειας που παρέχει η ΕυρΣΔΑ στα άτομα που πάσχουν από διανοητική διαταραχή, συμπληρώνοντας στο σημείο αυτό προγενέστερη σχετική νομολογία, και δεύτερο διότι προσφέρει ένα από δείγμα της ένομης προστασίας που μπορεί να παράσχει η Σύμβαση σε μια ειδική κατηγορία ατόμων, που είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στην αυθαιρεσία των αρχών στην εξουσία και υποκειμενική κρίση των γιατρών και στην καταπιεστική φροντίδα των συγγενών.

Η υπόθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για την ελληνική έννομη τάξη η οποία διαθέτει νομοθετικό καθεστώς που θεσπίστηκε τι

2. Βλέπε για το ζήτημα αυτό τις μελέτες του δικαστή W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *la garantie des droits de l'homme et la Cour européenne de Strasbourg*, Journal des Tribunaux 1982.102-115, του ίδιου, *Le respect des droits fondamentaux de l'homme en condition exigée du Droit des Etats européens*, Rev.dr.Int.dr.comp. 1983.9-30.
3. Υπόθεση Χ εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση 5 Νοεμβρίου 1981, Δημοσιεύματα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σειρά Α, τεύχος 46, Strasbourg 1982, European Human Rights Reports, 4.100. Η υπόθεση αυτή απ τέλεσε αντικείμενο ανακοίνωσης στην ενημερωτική συνάντηση που έγινε στο Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου στις 3.11.83. Η παρούσα γραμμορφή της ανακοίνωσης διαφέρει σε αρκετά σημεία από την προφορική.

εποχή της στρατιωτικής δικτατορίας με το υπ' αριθ. 104/1973 ν.δ. «περί ψυχικής υγιεινής και περιθάλψεως των ψυχικώς πασχόντων» και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα με τις υπουργικές αποφάσεις Γ2β/3036/1973 και Α26/5345/1978 και το οποίο στο σύνολό του δεν εναρμονίζεται απόλυτα, ούτε με το ισχύον Σύνταγμα ούτε με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση όπως θα δούμε στη συνέχεια. Πρόκειται για καθεστώς συνταγματικά ευάλωτο και από άποψη νομοθετικής πολιτικής κατακριτέο.

2. Τα πραγματικά περιστατικά

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά των προβλημάτων που ανακύπτουν από την κράτηση και παρακολούθηση των ψυχασθενών αλλά και διαφωτικά ως προς την έκταση της έννομης προστασίας που μπορούν να προσφέρουν τα άρθρα περί προσωπικής ελευθερίας της Ευρωπαϊκής Σύμβασης.

Ο προσφεύγων Χ—το όνομά του δεν αναφέρεται στην απόφαση, ύστερα από παράκληση των συγγενών του, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει συνήθως—είχε κριθεί ένοχος τραυματισμού συναδέλφου του, τον οποίο είχε κτυπήσει με βαρύ κλειδί με σκοπό να του προξενήσει βαριές σωματικές βλάβες. Το βρετανικό δικαστήριο λαμβάνοντας υπόψη ότι ο κατηγορούμενος είχε νοσηλευτεί κάποτε σε ψυχιατρικό ίδρυμα επειδή έπασχε από παρανοητική ψύχωση, και ότι υπέφερε, όπως βεβαιωνόταν από δύο ειδικούς γιατρούς, από πνευματικές διαταραχές, διέταξε, σύμφωνα με το άρθρο 60 της νομοθετικής πράξης για την ψυχική υγεία, τον εγκλεισμό του σε νοσοκομείο ειδικό για κατάδικους φρενοβλαβείς, προκειμένου να υποστεί, αντί για οποιαδήποτε ποινή, ειδική θεραπεία. Η εισαγωγή του για απεριόριστο χρόνο στο εν λόγω νοσοκομείο κρίθηκε ως το πιο ενδεδειγμένο για τη συγκεκριμένη περίπτωση μέτρο. Τρία χρόνια αργότερα, μετά από ευνοϊκή έκθεση του γιατρού που τον παρακολουθούσε, ο Χ αφέθηκε με υπουργική απόφαση προσωρινά ελεύθερος υπό όρους. Είχε την υποχρέωση να μένει στην οικογενειακή στέγη, να δέχεται την επίβλεψη και παρακολούθηση αστυνομικού οργάνου του τμήματος ηθών, και να επισκέπτεται τακτικά μια ψυχιατρική κλινική που του είχε υποδείξει ο γιατρός. Κατά τη διάρκεια της περιορισμένης ελευθερίας του ο Χ ζούσε ειρηνικά με τη σύζυγό του χωρίς να διαπράττει αδικήματα, σημειώνει η απόφαση, άνεργος αρχικά, με μόνιμη απασχόληση αργότερα. Στις εκθέσεις τους, ψυχίατρος και αστυνομικό όργανο, σημείωναν ότι δεν έβρισκαν λόγους που να μη δικαιολογούν την ελεύθερη διακίνηση του ψυχασθενή. Όλα πήγαιναν καλά ώσπου μία Παρασκευή στις 5 Απριλίου 1974 η σύζυγός του παρουσιάστηκε στο τμήμα και παραπονέθηκε

για την κατάσταση του συζύγου της, ισχυριζόμενη ότι η κατάσταση της υγείας του τελευταία δεν ήταν και τόσο καλή, ότι ο ίδιος την απειλούσε ότι χρησιμοποιούσε δυσνόητες εκφράσεις, ότι την κατηγορούσε για έκλυτο βίο, και ότι μεθούσε συχνά. Δήλωσε ότι δεν άντεχε άλλο την κατάσταση αυτή και ότι ήταν αποφασισμένη να μη επιστρέψει στο σπίτι της εκείνο το βράδυ. Το αστυνομικό όργανο ειδοποίησε αμέσως το θεράποντα γιατρό και εκείνος χωρίς να ελέγξει τη βασιμότητα των αιτιάσεων, επειδή γνώριζε ότι ο Χ είχε συμπεριφορά επικίνδυνη και παρορμητική και επειδή φοβόταν βίαιες αντιδράσεις εκ μέρους του, ανέφερε την περίπτωση του στις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου, το οποίο χωρίς να χάσει καιρό διέταξε την επανεισαγωγή του Χ στο ψυχιατρείο. Το απόγευμα της ίδιας μέρας ενώ ο Χ επέστρεφε από την εργασία του στο σπίτι του συλλαμβάνεται και οδηγείται χωρίς καμιά εξήγηση στο νοσοκομείο.

Την επομένη, ο εγκλεισμένος ψυχοπαθής αναθέτει την υπόθεσή του σε δικηγόρο, ο οποίος ζητά εξηγήσεις από το Υπουργείο και ταυτόχρονα προσφεύγει στο δικαστήριο ζητώντας την έκδοση στο όνομα του κρατούμενου εντάλματος προσωπικής ασφάλειας (habeas corpus) με μια ειδική διαδικασία.

Προσφεύγει ακολούθως στην Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο προβάλλοντας τους ισχυρισμούς, ότι ξαναμπήκε στο νοσοκομείο χωρίς να τηρηθούν οι νόμιμες διαδικασίες, χωρίς να υπάρξει προηγουμένως αντικειμενική γνωμάτευση γιατρού και χωρίς το δικαστήριο το οποίο είχε στο μεταξύ απορρίψει την αίτησή του για παράνομη κράτηση να εξετάσει στην ουσία το βάσιμο της κράτησής του: αρκέστηκε στην εξέταση του νομότυπου του επανεγκλεισμού του.

Στο μεταξύ και πριν η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατυπώσει τη γνώμη της και παραπέμψει την υπόθεση στο Δικαστήριο, ο Χ βγήκε από το νοσοκομείο με άδεια και μετά από λίγο καιρό καταφέρνει να εκδοθεί υπουργική απόφαση που τον καθιστά προσωρινά και υπό όρους ελεύθερο. Προτού όμως η υπόθεσή του εκδικαστεί από το Δικαστήριο, ο υπεύθυνος ελεύθερος ψυχασθενής πεθαίνει, 5 χρόνια μετά την προσφυγή του σε ηλικία 45 ετών. Η εκδίκαση της υπόθεσής του όμως συνεχίστηκε, επειδή το είχαν ζητήσει οι συγγενείς του, και δύο χρόνια αργότερα στις 5 Νοεμβρίου 1981 το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση καταδικαστική για το Ηνωμένο Βασίλειο, δικαιώνοντας μετά θάνατον τον αδίκως και παρανόμως εγκλεισθέντα στο ψυχιατρείο Χ, για να πληρωθεί το ρητό η «εγχείρηση πέτυχε» ο ψυχασθενής όμως απεβίωσε.

Το Δικαστήριο δέχθηκε έναν από τους λόγους που πρόβαλε ο προσφεύγων, ότι δηλαδή έλαβε χώρα παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της Σύμβασης

επειδή ο επανεγκλεισθείς στο ψυχιατρείο Χ δεν είχε τη δυνατότητα να προσφύγει σε δικαστήριο που να αποφασίσει σε σύντομη προθεσμία για το ουσιαστικά και τυπικά νόμιμο της κράτησής του.

3. Τα νομικά ζητήματα της υπόθεσης και το άρθρο 5 παρ. 1 της ΕυρΣΔΑ

Αξίζει να παρουσιαστούν πιο αναλυτικά τα νομικά ζητήματα που ανέκυψαν.

Το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει σε τρία βασικά ερωτήματα:

(α) αν η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας του προσφεύγοντα ήταν νόμιμη και αν έγινε σύμφωνα με τη νόμιμη διαδικασία (άρθρο 5 παρ. 1 ΕυρΣΔΑ),

(β) αν το άτομο που στερήθηκε την ελευθερία του είχε τη δυνατότητα να προσφύγει σε δικαστήριο που να αποφανθεί πάνω στη νομιμότητα της στερητικής της προσωπικής ελευθερίας απόφασης (άρθρο 5 παρ. 4 ΕυρΣΔΑ) και

(γ) αν ο προσφεύγων είχε πληροφορηθεί τους λόγους της κράτησής του, καθώς και τις κατηγορίες που είχαν διατυπωθεί εναντίον του (άρθρο 5 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ).

Ως προς τον πρώτο λόγο προσφυγής, το Δικαστήριο έκρινε, ενόψει του άρθρου 5 παρ. 1, που ορίζει ότι «κανένας δεν μπορεί να στερηθεί την προσωπική του ελευθερία εκτός αν πρόκειται, σύμφωνα πάντα με τη νόμιμη διαδικασία, για: α) νόμιμη κράτηση προσώπου που έχει καταδικαστεί από αρμόδιο δικαστήριο και β) νόμιμη κράτηση... φρενοβλαβούς (aliéné), τοξικομανούς, αλκοολικού...», ότι δεν έλαβε χώρα στο θέμα αυτό παραβίαση της Σύμβασης και ότι η κράτηση ήταν νόμιμη και έγινε σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει το σκεπτικό που οδήγησε το Δικαστήριο στο συμπέρασμα αυτό.

Οι δικαστές του Στρασβούργου υπενθύμισαν την προγενέστερη νομολογία του Δικαστηρίου τους, όπως είχε διαμορφωθεί στην υπόθεση Winterwerp⁴ (ενός ολλανδού ψυχασθενή που είχε εγκλεισθεί σε ψυχιατρείο με δικαστική απόφαση). Στην απόφασή τους εκείνη, εξετάζοντας αν τηρήθηκαν οι προϋποθέσεις του άρθρου 5 παρ. 1 που απαιτεί «νόμιμη κράτηση του φρενοβλαβούς», συνήγαγαν από τη φράση αυτή τις εξής εγγυήσεις σχετικά με την προσωπική ασφάλεια του εγκλεισμένου σε ψυχιατρείο: α) εκτός από τις περιπτώσεις κατεπείγοντος, για να θεωρηθεί η κράτηση νόμιμη, θα πρέπει να έχει αποδειχτεί κατά τρόπο *προφανή* και πειστικό η ψυχοπάθεια

4. Βλέπε πιο κάτω.

του προσώπου, να έχει δηλαδή αποδειχτεί στην αρμόδια αρχή με τη βοήθεια μιας αντικειμενικής ιατρικής γνωμάτευσης η *πραγματική* ύπαρξη διανοητικής διαταραχής, β) η διαταραχή πρέπει να έχει προσλάβει τέτοιο χαρακτήρα ή τέτοια έκταση που να δικαιολογεί την αναγκαστική κράτηση και γ) η κράτηση δεν μπορεί να παρατείνεται έγκυρα χωρίς να εξακολουθούν να υπάρχουν οι διανοητικές διαταραχές. Ως προς την έννοια του «φρεν βλαβούς» το Δικαστήριο παρέπεμψε στις εθνικές νομοθεσίες με τους περιρισμούς φυσικά που διατυπώθηκαν πιο πάνω. Εφόσον πληρούνται πάντως οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν, η κράτηση δεν μπορεί να θεωρηθεί αυθαίρετη και άρα δεν συντρέχει παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου ελέγχοντας την τήρηση των προϋποθέσεων αυτών δεν μπορεί ωστόσο να υποκαταστήσει τη δική του εκτίμηση των αποδείξεων σε εκείνη των εθνικών αρχών. Πρέπει να αναγνωριστούν κάποια διακριτική εξουσία στις αρχές που αποφασίζουν τον εγκλεισμό ή την κράτηση, οι οποίες και εκτιμούν ελεύθερα τις αποδείξεις που τους προσάγονται σε σχέση και με την ανάγκη προστασίας των τρίτων. Το Δικαστήριο αδυνατεί να ελέγξει την ακρίβεια ή αλήθεια των αποδείξεων. Αρκείται στο γεγονός ότι οι αποδείξεις έχουν χαρακτήρα αντικειμενικό και περιρίζεται στην εξέταση της απόφασης εγκλεισμού ή κράτησης από τη σκοπιά της Σύμβασης.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι «τα γεγονότα που είχαν αναφερθεί στο Υπουργείο αποτελούσαν ικανοποιητική δικαιολογία και θεμελιώναν την άποψη ότι η διατήρηση σε κατάσταση ελευθερίας του Χ αποτελούσε απειλή για το κοινό και ιδιαίτερα για τη γυναίκα του. Ο εγκλεισμός του χωρίς προηγούμενη τεκμηριωμένη ιατρική εξέταση δικαιολογούνταν από λόγους επείγουσας ανάγκης. Ως προς την κράτησή του μέχρι το 1976, αυτή στηριζόταν σε ιατρικές γνωματεύσεις και εκθέσεις. Το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να κρίνει την αντικειμενικότητα και τεκμηρίωση των ιατρικών γνωματεύσεων».

Αναγνωρίζοντας λοιπόν κάποια διακριτική ευχέρεια στις διοικητικές αρχές ως προς την εκτίμηση της «επικινδυνότητας» του προσώπου, αλλά και κάποια αρμοδιότητα στους γιατρούς ως προς τη διαπίστωση της «διανοητικής διαταραχής», το Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η σύλληψη και κράτηση του Χ δεν ήταν αυθαίρετες και ότι έγιναν σύμφωνα με τις νόμιμες διαδικασίες και ότι επομένως δεν παραβιάστηκε το άρθρο 5 παρ. 1 της Σύμβασης.

4. Η παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕυρΣΔΑ και οι εγγυήσεις που παρέχει

Ευτυχώς η δεύτερη αιτίαση του προσφεύγοντα, που αφορούσε το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο, δεν είχε την ίδια τύχη. Το άρθρο 5 παρ. 4 αναγνωρίζει σε κάθε άτομο το δικαίωμα να προσφεύγει σε δικαστήριο που να αποφαινεται σε σύντομη προθεσμία για τη νομιμότητα της κράτησής του.

Οι εγγυήσεις που καθιερώνει το άρθρο αυτό είχαν αρχικά αναλυθεί στην υπόθεση *Winterwerp*. Η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στη γνώμη της προς το Δικαστήριο για την υπόθεση *X* τόνισε ότι οι εγγυήσεις αυτές ισχύουν είτε η απόφαση εγκλεισμού στο ψυχιατρείο είναι διοικητική είτε δικαστική. Όταν πρόκειται για ψυχασθενή που κρατείται για αόριστο χρόνο, εφόσον δεν υπάρχει αυτόματος περιοδικός δικαστικός έλεγχος, πρέπει τουλάχιστον να υπάρχει η δυνατότητα ελέγχου σε εύλογα χρονικά διαστήματα της νομιμότητας της κράτησης από άποψη ουσιαστική και τυπική, ακόμη και όταν η αρχική κράτηση διατάχθηκε από αστικό ή ποινικό δικαστήριο.

Στην υπόθεση *Winterwerp*⁵ τονίσθηκε ακόμη ότι η κράτηση ενός φρενοβλαβή δεν είναι δυνατόν να παρατείνεται έγκυρα χωρίς να αποδεικνύεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν οι διαταραχές και χωρίς τη δυνατότητα ελέγχου που να ασκείται σε εύλογα διαστήματα.

Το Δικαστήριο συμφωνώντας στο σημείο αυτό με τη γνώμη της Επιτροπής και επαναλαμβάνοντας και αυτό την προγενέστερη νομολογία, διευκρίνισε ότι ο περιοδικός έλεγχος πρέπει να ασκείται από δικαστήριο που παρέχει όχι μόνον εγγυήσεις ανεξαρτησίας από την εκτελεστική εξουσία και τους διαδίκους (αποκλείεται άρα η εισαγγελική αρχή), πρέπει ακόμη να περιβάλλεται και από εγγυήσεις διαδικαστικής φύσης (όπως είναι η δικαστική ακρόαση του κρατουμένου, η δυνατότητα αμφισβήτησης της επίσημης ιατρικής γνωμάτευσης, η παρουσία δικηγόρου κλπ.) και πάντως εγγυήσεις που αρμόζουν σε δικαστική εξουσία και στο διακινδυνευόμενο έννομο αγαθό που είναι η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας. Τέλος το δικαστήριο θα πρέπει να ελέγχει την ουσιαστική και τυπική νομιμότητα της στερητικής της ελευθερίας απόφασης, θα πρέπει δηλαδή να ελέγχει την ουσιαστική και τυπική βασιμότητα των λόγων που επέβαλαν την κράτηση.

Στην περίπτωση του *X* η διαδικασία του *habeas corpus* που προβλέπει η βρετανική νομοθεσία—αν και πολύ παλιά και καθιερωμένη—δεν παρείχε,

5. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπόθεση *Winterwerp*, απόφαση 24 Οκτωβρίου 1979, Δημοσιεύματα του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 33, *European Human Rights Reports*, 2.837.

ωστόσο, κατά την κρίση του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τέτοιες ουσιαστικές εγγυήσεις που να ικανοποιούν τις απαιτήσεις της Σχέσης. Ο δικαστικός έλεγχος περιοριζόταν στην εξέταση των τυπικών μόνο προϋποθέσεων της κράτησης, και ο έλεγχος αυτός της τυπικής νομιμότητας δεν αρκούσε για να θεωρηθεί η διαδικασία σύμφωνη με το άρθρο 5 παρ. 4 της ΕυρΣΔΑ. Για το λόγο αυτό κρίθηκε ομόφωνα από τους δικαστές ότι παραβιάστηκε το εν λόγω άρθρο.

5. Η σημασία του άρθρου 5 παρ. 2 της ΕυρΣΔΑ και η δυνατότητα εφαρμογής του παράλληλα με το άρθρο 5 παρ. 4

Τέλος το Δικαστήριο εξέτασε και την τρίτη αιτίαση του προσφεύγονου που επικαλούνταν παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 2 της ΕυρΣΔΑ που εγγυάει το δικαίωμα του καθένα να πληροφορείται τους λόγους της σύλληψής του σε σύντομο χρονικό διάστημα καθώς και τις κατηγορίες που του αποδίδονται. Αντίθετα με τη γνώμη της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι δεν συνέτρεχε λόγος εφαρμογής της παραγράφου αυτής στο προκειμένη περίπτωση, διότι το δικαίωμα που καθιέρωνε ουσιαστικά καλύπτοταν από την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου. Δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί και να καλείται κανείς ταυτόχρονα και τη δυνατότητα προσφυγής σε δικαστήριο και το δικαίωμα πληροφόρησης ή γνώσης σε σύντομη προθεσμία και σε ικανοποιητικό βαθμό των λόγων ή των γεγονότων που δικαιολογούν στέρηση της ελευθερίας. Το πρώτο δικαίωμα, ως ισχυρότερο, απορροφά κατά κάποιο τρόπο το δεύτερο. Για το λόγο αυτό το Δικαστήριο έκρινε πηφύους 6 εναντίον μιάς ότι δεν υπήρχε λόγος να εξεταστεί η υπόθεση και σε σχέση με το άρθρο 5 παρ. 2.

Η μειοψηφήσασα άποψη ήταν του δικαστή Ευρυγένη, ο οποίος σ' ένα λακωνικό σκεπτικό διατύπωσε τη γνώμη ότι το δικαίωμα για πληροφόρηση των λόγων σύλληψης και κράτησης στοιχειοθετεί μία θεμελιώδη εγγύη προσωπικής ελευθερίας, της οποίας η σπουδαιότητα για ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα δεν είναι δυνατό να υποτιμάται. Το δικαίωμα που εγγυάται το άρθρο 5 παρ. 2 είναι ένα αυτοτελές δικαίωμα και δεν επιτρέπεται συγχέεται με τη δυνατότητα προσφυγής σε δικαστήριο. Πηγάζει από την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης που πρέπει να διέπει τις σχέσεις εξουσίας και απόμων.

Η γνώμη αυτή του Ευρυγένη συμπίπτει με τη γνώμη της Επιτροπής η οποία είχε διατυπώσει την άποψη ότι η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εφαρμόζεται σ' όλες τις περιπτώσεις νόμιμης κράτησης και αποσκοπεί στο να δώσει τη δυνατότητα στον κρατούμενο να αμφισβητήσει τη νομιμότητά

της κράτησής του, αμφισβήτηση που δεν μπορεί να γίνει αν ο υπό κράτηση δεν μάθει έγκαιρα τους λόγους κράτησής του, οι οποίοι πρέπει να γνωστοποιούνται ακόμη και όταν πρόκειται για επανεγκλεισμό προσώπου ελεύθερου προσωρινά και υπό όρους.

Αν ο κρατούμενος δεν είναι σε θέση, λόγω της κατάστασής του (π.χ. πλήρη σύγχυση συνείδησης) να αντιληφθεί τους λόγους κράτησής του, ή δεν ενδείκνυται να τους γνωρίζει, τότε η πληροφόρηση γίνεται στα πρόσωπα που αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντά του, δικηγόρο ή αντιλήπτορά του.

* * *

Αυτά είναι περιληπτικά τα πραγματικά και νομικά ζητήματα της υπόθεσης «X εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου». Ως επίλογο, σχετικά με την απήχηση που θα μπορούσε να έχει η υπόθεση αυτή στην ελληνική έννομη τάξη, θα ήταν δυνατό να διατυπωθούν οι εξής δύο εικασίες:

Αν ο δικαστής του Στρασβούργου είχε τη δυνατότητα να δικάσει υποθέσεις αναγκαστικού εγκλεισμού ή αναγκαστικής κράτησης σε ελληνικό ψυχιατρικό κατάστημα ψυχασθενών, φοβάμαι ότι με την ισχύουσα νομοθεσία και τις υπάρχουσες συνθήκες θα έκρινε πολλές απ' αυτές τις υποθέσεις αντίθετες στη Σύμβαση.

Αν πάλι έλληνας δικαστής εκαλείτο να εφαρμόσει τις εγγυήσεις προσωπικής ασφάλειας που θεσπίζει η Σύμβαση για τους φρενοβλαβείς (aliénés), όπως αυτές προσδιορίστηκαν από τη νομολογία του Δικαστηρίου⁶, έχω τη γνώμη ότι πολλά από τα άτομα που σήμερα κρατούνται στα ψυχιατρεία θα έπρεπε να κυκλοφορούν ελεύθερα ανάμεσά μας.

6. Εξέταση της ισχύουσας ελληνικής νομοθεσίας ενόψει των εγγυήσεων που θεσπίζει η ΕυρΣΔΑ

Η νομολογία του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αξιώνει ή καλύτερα προκαλεί εξέταση της ισχύουσας στην Ελλάδα νομοθεσίας για τους ψυχοπαθείς⁷ ενόψει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων

6. Για μια συνοπτική παρουσίαση της σχετικά πρόσφατης νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των αποφάσεων που μας απασχολούν βλέπε τα εξαιρετικά χρήσιμα χρονικά του G. COHEN-JONATHAN στα Cahiers de Droit Européen 1978.341, 1979.480, 1980.463, 1982.186.

7. Τα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή της νομοθεσίας αυτής καθώς και η σχέση της με το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναλύθηκαν στην ανοικτή συζήτηση που έγινε στο Νομικό Τμήμα του

του Ανθρώπου, αλλά και ενόψει του ισχύοντος Συντάγματος. Η συνθετική αυτή εξέταση του υπάρχοντος νομοθετικού καθεστώτος, σε σχέση με τα δυνάμει αυτά υπερκείμενα της κοινής νομοθεσίας κείμενα, επιβάλλεται διότι η Ε.Σ.ΔΑ θεσπίζει εγγυήσεις σχετικά με τις ατομικές ελευθερίες που συμπληρώνουν και διευρύνουν όσες καθιερώνει το Σύνταγμα και συναποτελούν μια ενιαία, μ' αυτές, δύναμη του άρθρου 28 παρ. 1 Σ, μια *διευρυμένη έννοια της συνταγματικότητας*, ένα συμπαγές σύμπλεγμα κανόνων και αρχών με αυξημένη τυπική δύναμη που υποχρεώνουν και δεσμεύουν νομοθέτη, διοίκηση και δικαστήρια. Οι πράξεις επομένως που εκδίδουν οι συντεταγμένες εξουσίες εφαρμόζονται, εφόσον δεν είναι αντίθετες προς τις αρχές ή διατάξεις αυτής της πράξης που προϋποθέτει έλεγχο σε σχέση με τη διευρυμένη αυτή έννοια της συνταγματικότητας.

Μία πρώτη διαπίστωση από τη μελέτη της ελληνικής νομοθεσίας περί ψυχικής υγιεινής και περίθαλψης των ψυχικώς πασχόντων είναι ότι η προβλεπόμενη διαδικασία εισαγωγής και κράτησης στα ψυχιατρικά καταστήματα ή θεραπευτήρια δεν ανταποκρίνεται πλήρως στις αξιώσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης ούτε διασφαλίζει στους «ασθενείς» τις εγγυήσεις που απαιτεί η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η ισχύουσα νομοθεσία δεν προβλέπει τη δυνατότητα προσφυγής του ψυχασθενή σε δικαστήριο με σκοπό την αμφισβήτηση της απόφασης εισαγωγής ή κράτησής του στο ψυχιατρείο. Στην υπουργική απόφαση Γ2 3036/1973 στο άρθρο 11, προβλέπεται, βέβαια, η δυνατότητα προσφυγής στη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας στο Πρωτοδικείο της περιφέρειας του νοσοκομείου, όταν ο αρμόδιος επιστημονικός διευθυντής αρνείται να επιτρέψει την έξοδο του «ψυχικά πάσχοντα». Την αίτηση όμως εξόδου μπορούν να την υποβάλουν μόνον όσοι δικαιούνται να ζητήσουν την αναγκαστική του νοσηλεία, δηλαδή οι συγγενείς, ο(η) σύζυγος, ακόμη και τρίτοι που επιθυμεί την έξοδό του με σκοπό π.χ. το γάμο. Δεν έχει όμως το δικαίωμα αυτό άμεσα ο ίδιος ο κρατούμενος. Καμιά άλλη εξάλλου εγγύηση διαδικαστικού χαρακτήρα δεν παρέχεται ώστε να εξασφαλιστούν τα δικαιώματα του ψυχασθενή. Έτσι δεν ορίζεται τίποτε σχετικό με την αυτοπρόσωπη παροχή

Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στις 23.1.1984 στο πλαίσιο των μαθημάτων του Συνταγματικού Δικαίου που γίνονται στο Δ' έτος. Εισηγήσεις είχαν αναλάβει για το ισχύον νομικό καθεστώς ο φοιτητής Κ. Κυριαζόπουλος, για τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου η φοιτήτρια Αθηνά Τριανταφύλλου και για τα συνταγματικά ζητήματα που ανακύπτουν η φοιτήτρια Μαριάννα Αργυριάδου. Στη συζήτηση έλαβε μέρος ξεχωριστή εισήγηση και εκπρόσωπος της Επιστημονικής Ένωσης του προσωπικού του κρατικού θεραπευτηρίου της Αθήνας.

σία του στο δικαστήριο και την υποχρεωτική ακρόασή του από αυτό ή τίποτε σχετικό με την παράσταση δικηγόρου, ή με την εξέτασή του από ψυχίατρο που να υποδεικνύεται από τον ίδιο τον πάσχοντα. Όλες αυτές οι δικονομικές εγγυήσεις μπορούν φυσικά να καλυφθούν ή καλύπτονται από την κοινή νομοθεσία καθώς και από το ίδιο το Σύνταγμα, οι διατάξεις του οποίου επιβάλλουν την τήρηση όλων αυτών των ουσιαστικών για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των ατόμων διαδικαστικών τύπων, κατοχυρώνοντας ρητά το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας και ακρόασης στο άρθρο 20 παρ. 1 και της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας στα άρθρα 5 παρ. 2, 3, 4 και 6. Επειδή όμως η αναγκαστική εισαγωγή και παραμονή για αόριστο χρόνο ενός ψυχασθενή στο ψυχιατρείο συνιστά, χωρίς αμφιβολία, μέτρο στερητικό της προσωπικής ελευθερίας, θα έπρεπε οι θεμελιώδεις συνταγματικές εγγυήσεις της προσωπικής ασφάλειας και δικαστικής προστασίας να προβλέπονται ειδικά και ρητά ώστε να αποφεύγονται παρερμηνείες και καταχρήσεις και να διασφαλίζονται αποτελεσματικότερα τα δικαιώματα των ψυχασθενών.

Δεν κατοχυρώνεται ακόμη η δυνατότητα περιοδικού και πάντως σε εύλογα χρονικά διαστήματα ελέγχου και ουσιαστικής επανεξέτασης της αρχικής απόφασης από δικαστήριο ή από άλλη αρχή με αίτηση ή χωρίς αίτηση του ενδιαφερομένου ή των συγγενών του. Η ένσταση του άρθρου 2 παρ. 5 που καθιερώνει η υπουργική απόφαση Α2β/5345/78 και στρέφεται κατά της απόφασης αναγκαστικής νοσηλείας μπορεί να υποβληθεί σε πρώτη φάση μόνον από τα πρόσωπα που δικαιούνται να ζητήσουν την αναγκαστική νοσηλεία και όχι από τον ίδιο τον πάσχοντα, ο οποίος μπορεί να καταθέσει ένσταση μόνον εφόσον υπάρχει αρχική αρνητική έκθεση του ορισθέντος από το νοσοκομείο ψυχιάτρου. Η ένσταση αυτή μεταβιβάζεται και εξετάζεται από επιτροπή καθηγητών της ψυχιατρικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου.

Η ανά εξάμηνο υποβολή έκθεσης για την κατάσταση του ψυχασθενή από τον επιστημονικό διευθυντή της κλινικής στην Ιατρική Σχολή για την παράταση της αναγκαστικής νοσηλείας, που προβλέπεται στην παράγραφο 7 του ίδιου άρθρου, δεν μπορεί ούτε αυτή να υποκαταστήσει την επανεξέταση της κατάστασης του ψυχασθενή από επιτροπή ή δικαστήριο παρουσία του ίδιου με βάση μια αντικειμενική διαδικασία και εκθέσεις ψυχιάτρων που έχουν υποδειχτεί από το νοσοκομείο και τον ίδιο.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι όλες αυτές οι διαδικασίες που προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία είναι αρκετά δυσκίνητες και έχουν αποδειχτεί ανεδαφικές και ανεφάρμοστες.

Η μη κατοχύρωση της δυνατότητας προσφυγής σε δικαστήριο με σκοπό

την εξέταση από άποψη ουσιαστικής και τυπικής νομιμότητας της απόφασης για την εισαγωγή και κράτηση ενός ψυχασθενή σε ψυχιατρικό καταστήμα δεν είναι η μόνη αδυναμία του ισχύοντος νομοθετικού καθεστώτος.

Η όλη διαδικασία εισαγωγής και κράτησης και οι σχετικές αποφάσεις που ακολουθούν, ιδίως όμως η διαδικασία που ακολουθείται στις περιπτώσεις επείγουσας ανάγκης (άρθρο 2 παρ. 8 ν.α. 5345/78), όταν κρίνεται ότι ο πάσχων είναι «πιθανό να βλάψει τον εαυτό του ή άλλους», ή στις καταπείγουσες περιπτώσεις των επικίνδυνων ψυχασθενών (άρθρο 5 του ν. 104/1973), όταν ο πάσχων θεωρείται «επικίνδυνος εις την δημοσίαν τάξιν» ή την προσωπικήν ασφάλειαν των πολιτών ή δι' εαυτόν⁸, δεν παρέχει τη εγγύη μιας διαδικασίας αντικειμενικής απαλλαγμένης από τον κίνδυνο αυθαιρεσιών ή καταχρηστικών ενεργειών των αρμοδίων αστυνομικών αρχών ή των υπευθύνων της ψυχιατρικής κλινικής ιατρών, ακόμη και των ίδιων των ψυχιάτρων, από την υποκειμενική κρίση των οποίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, αν όχι αποκλειστικά, η κράτηση των ψυχασθενών.

Η ανάθεση της απόφασης για την εισαγωγή και κράτηση ενός ψυχασθενή στη διακριτική ευχέρεια, αρχικά του επιστημονικού διευθυντή και του διοικητικού διευθυντή τελικά, δεν ενέχει απλώς τον κίνδυνο υποκειμενικής αυθαιρεσίας, εναποθέτει ευθύνες σε πρόσωπα που δεν είναι σε θέση αντικειμενικά και από μόνα τους να τις αναλάβουν, δεδομένου ότι η σχετική απόφαση για την έξοδο ή κράτηση είναι πιο πολυσύνθετη απ' ό,τι φαίνεται και προϋποθέτει μία συνολική εξέταση της προσωπικότητας αλλά και των συνθηκών διαβίωσης του ψυχασθενή που ο γιατρός αδυνατεί μόνος του να επωμιστεί. Η ευθύνη είναι πάντως δυσανάλογα μεγάλη σε σχέση με τα μέσα που διαθέτει και τις συνθήκες που εργάζεται.

Η παρουσία εξάλλου του εισαγγελέα στην όλη διαδικασία, αν και επιβεβλημένη και αποτρεπτική αυθαιρεσιών, έχει ωστόσο αποβεί στην πράξη τυπική και πολλές φορές εικονική. Ο εισαγγελέας επικυρώνει απλώς τη γνωμάτευση του γιατρού χωρίς να βλέπει τον πάσχοντα και χωρίς να έχει δική του αντίληψη της κατάστασης.

8. Κριτική της διάταξης αυτής ενόψει του ισχύοντος Συντάγματος ασκεί και ο ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ στη μελέτη του Εισαγγελικές εξουσίες και ατομικές ελευθερίες, Δίκαιο και Πολιτική 5:1983.265, ο οποίος και επισημαίνει πειστικά τους κινδύνους που περιλαμβάνει για τον κατηγορούμενο ψυχασθενή ο εγκλεισμός του σε ψυχιατρείο με εισαγγελική διάταξη κατ' εφαρμογή του άρθρου 5 ν.δ. 104/73 και η παράκαμψη της διαδικασίας παραπομπής της υπόθεσης στο δικαστικό συμβούλιο για την έκδοση σχετικού βουλεύματος.

7. Ζητήματα συνταγματικότητας

Εκτός όμως από τα προβλήματα εναρμόνισής της με τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου η ισχύουσα νομοθεσία παρουσιάζει και σοβαρά ζητήματα συνταγματικότητας.

Η ρύθμιση, πρώτα-πρώτα, της εισόδου και εξόδου αυτών που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές με υπουργική απόφαση δεν συνάδει απόλυτα προς τις συνταγματικές διατάξεις που αφορούν την άσκηση κανονιστικής αρμοδιότητας από όργανα της διοίκησης και συγκεκριμένα προς το άρθρο 43 παρ. 2 Σ.

Η σχετική εξουσιοδότηση που παρέχεται με το άρθρο 4 του ν.δ. 104/73 στον υπουργό είναι καταρχήν ιδιαίτερα ευρεία και αόριστη, διότι περιλαμβάνει κάθετι που έχει σχέση με την εισαγωγή, έξοδο και περίθαλψη των ψυχασθενών, χωρίς να προσδιορίζεται ειδικότερα ο τρόπος ή η έκταση της ρύθμισης, χωρίς να τίθενται γενικές αρχές ή κατευθύνσεις και χωρίς να διασφαλίζονται οι στοιχειώδεις εγγυήσεις σεβασμού της προσωπικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας του ψυχασθενή.

Υπό την ισχύ του νέου Συντάγματος εξάλλου μια τέτοια εξουσιοδότηση θα έπρεπε κανονικά να παρέχεται στον αρχηγό της εκτελεστικής εξουσίας και όχι στον υπουργό, θα έπρεπε δηλαδή η σχετική ρύθμιση να γίνεται με προεδρικό διάταγμα και όχι με υπουργική απόφαση (βλέπε σχετικά ΣτΕ 1058/78, τμήματος, και ΣτΕ 2075/1978 ολομ., ΤοΣ 1979.87 και 3759/80, Κογρυσ, ΠΑΡΑΡΑ, σ. 486).

Αλλά και αν ακόμη θεωρήσουμε την εξουσιοδότηση ειδική και περιορισμένη, όπως επιβάλλεται συνταγματικά να είναι κάθε εξουσιοδότηση, είναι πάντως πολύ αμφίβολο αν το αντικείμενο της ρύθμισης των υπουργικών αποφάσεων που εκδόθηκαν κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 4 του ν.δ. 104/1973 μπορεί να θεωρηθεί ως «θέμα ειδικότερο» όπως απαιτεί το άρθρο 43 παρ. 2 εδ. β Σ, δεδομένου ότι δεν αποτελεί μερικότερη σε σχέση με το νόμο ρύθμιση, ή μερικότερη σε σχέση με κάποιο νομοθετικό θεσμό αντιμετώπιση (βλέπε ΣτΕ 2075/1978, 3759/1980 και 2764/1981).

Σοβαρό ζήτημα συνταγματικότητας ανακύπτει και για τις διατάξεις εκείνες της νομοθεσίας μας που ρυθμίζουν την αναγκαστική νοσηλεία σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης, όταν ο πάσχων θεωρείται «επικίνδυνος εις την δημοσίαν τάξιν ή προσωπικήν ασφάλειαν των πολιτών ή δι' εαυτόν» ή όταν θεωρείται «πιθανόν να βλάψει τον εαυτόν του ή τους άλλους». Η συνταγματικότητα της ρύθμισης, η οποία οδηγεί στη λήψη ατομικού διοικητικού μέτρου περιοριστικού της προσωπικής ελευθερίας, πρέπει να κριθεί ενόψει του άρθρου 5 παρ. 4 Σ που ρητά απαγορεύει τη λήψη τέτοιων μέ-

τρων, εκτός αν πρόκειται για πρόληψη αξιόποινων πράξεων, πάντα όμως μ
απόφαση ποινικού δικαστηρίου ως νόμος ορίζει.

Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας υπήρξε στο θέμα αυτ
ιδιαίτερα διαφωτιστική και σαφής ώστε να μη μένουν πολλά περιθώρι
αμφιβολίας ως προς το ακριβές νόημα ή περιεχόμενο της συνταγματικής
διάταξης. Με τη φράση «ατομικά διοικητικά μέτρα... απαγορεύονται», νοε
ται, υπογραμμίζει το ΣτΕ, «ο αποκλεισμός της δυνατότητας αναθέσεως υπ
του νόμου εις όργανα της Διοικήσεως οιασδήποτε διακριτικής εξουσί
περί την έκδοσιν ατομικής διοικητικής πράξεως περιοριστικής της εν λόγ
ελευθερίας. Ήτοι απεκλείσθη εις τον νομοθέτην όπως διά χρήσεως αορι
στων εννοιών και γενικών ρητρών χρηζουσών προσδιορισμού διά συμπλ
ρώσεως καταλείπει εις διοικητικά όργανα περιθώρια ουσιαστικής εκτιμή
σεως ή αξιολογήσεως της συμπεριφοράς ατόμων ή άλλων πραγματικών δεδο
μένων, προκειμένου να εκδώσουν ατομικήν διοικητικήν πράξιν περιοριστι
κήν της ως είρηται ελευθερίας» (ΣτΕ 2313/1976).

Οι διατάξεις που προαναφέρθηκαν καταλείπουν χωρίς αμφιβολία «πε
ριθώρια ουσιαστικής εκτίμησης ή αξιολόγησης συμπεριφοράς ατόμων
σε διοικητικές αρχές ή σε αρχές που ασκούν διοικητική λειτουργία κα
περιέχουν αόριστες και γενικές έννοιες που δεν συνάπτονται άμεσα μ
την «ασθένεια» ή την ψυχική διαταραχή του ατόμου. Η απόφαση για τη
άμεση αναγκαστική νοσηλεία λαμβάνεται σε συνάρτηση όχι τόσο με τη
ψυχική του κατάσταση και την ανάγκη άμεσης νοσηλείας για θεραπευ
τικούς σκοπούς, αλλά κυρίως σε σχέση με το βαθμό της επικινδυνότητά
του, επικινδυνότητα όμως που μπορεί να μην οφείλεται ή να μην είναι συνέ
πεια διανοητικής διαταραχής. Ακόμη και απλή πιθανολόγηση «βλαπτικών
για τους τρίτους ενεργειών θα μπορούσε έτσι να δικαιολογήσει την άμεσ
αναγκαστική νοσηλεία μετά από απλή βεβαίωση της αστυνομικής αρχή
και του Προέδρου της Κοινότητας. Είναι φανερό ότι τα κριτήρια νοσηλεία
και κράτησής του ενδέχεται έτσι να μην είναι αποκλειστικά ιατρικής φύσης

8. Η ανάγκη αναθεώρησης της νομοθεσίας

Η συνοπτική και αποσπασματική παρουσίαση του ισχύοντος νομοθε
τικού καθεστώτος για την περίθαλψη των «ψυχικώς πασχόντων ατόμων
δείχνει νομίζω ότι ορισμένες βασικές διατάξεις του καθεστώτος αυτού δε
εναρμονίζονται πλήρως με τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κα
πάντως υπολείπονται αισθητά των εγγυήσεων που η ίδια θεσπίζει, όπως είνα
οι εγγυήσεις που υπενθύμισε και προσδιόρισε η νομολογία του Δικαστηρίου
των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Αντίθεση υπάρχει και με ορισμένες δια

τάξεις του Συντάγματος που κατοχυρώνουν το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας και εγγυώνται την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια των προσώπων.

Επιτακτική προβάλλει επομένως η ανάγκη για εναρμόνιση της νομοθεσίας μας με τις αυξημένες απαιτήσεις της Σύμβασης και τις επιταγές του Συντάγματος. Η ανάγκη βέβαια αυτή από μόνη της δεν μπορεί να δικαιολογήσει ούτε να εξασφαλίσει μια δίκαιη και αποτελεσματική νομοθετική αναθεώρηση. Η περίθαλψη και προστασία των ατόμων που παρουσιάζουν διανοητικές διαταραχές είναι ένα πρόβλημα αρκετά πολύπλοκο με κοινωνικές και ιατρικές διαστάσεις αμφιλεγόμενες και πολυσύνθετες, και θα ήταν τουλάχιστον αφέλεια να πιστεύει κανείς ότι εκείνο που προέχει σήμερα, όσον αφορά την ψυχιατρική περίθαλψη και πολιτική στην Ελλάδα είναι η τροποποίηση της ισχύουσας νομοθεσίας και η σύμπλευσή της με το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Μία νομοθεσία, όσο καλή και άρτια και αν είναι, δεν αρκεί για να επουλώσει πληγές και να εξαλείψει αδυναμίες που έχουν τις ρίζες τους στη διάρθρωση της κοινωνίας μας και στην κακοδαιμονία της Πολιτείας. Συμβαίνει συχνά μάλιστα μια υπερβολικά προστατευτική νομοθεσία να απέχει τόσο πολύ από την πραγματικότητα ώστε να αδυνατεί να τη ρυθμίσει και να αποβαίνει ή να αποδεικνύεται στην πράξη ανεδαφική και εξωπραγματική. Άλλοτε πάλι η νομοθεσία βρίσκεται σε τέτοια ρήξη με την πραγματικότητα ώστε δεν εφαρμόζεται ή εφαρμόζεται παραποιημένη.

Από την άλλη μεριά όμως ένα νομοθετικό καθεστώς που βρίσκεται σε αγαθή σχέση με την πραγματικότητα και διέπεται από αρχές που είναι σύμφωνες με το θεμελιώδη νόμο του κράτους και τις διεθνείς συμβάσεις μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στη βελτίωση της ρυθμιζόμενης κατάστασης. Η διαπίστωση αυτή ισχύει ιδιαίτερα για την κατάσταση που επικρατεί στα ψυχιατρεία και αφορά ιδιαίτερα το καθεστώς εισόδου και εξόδου σ' αυτά ψυχασθενών.

Η αναθεώρηση της νομοθεσίας⁹ που ισχύει σήμερα μπορεί να γίνει αφετηρία για μια καλύτερη οργάνωση της ψυχιατρικής περίθαλψης.

9. Οι υποδείξεις της σύστασης R(83)2 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης

Προς την κατεύθυνση αυτή το Συμβούλιο της Ευρώπης, στο πλαίσιο

9. Στη Μεγάλη Βρετανία έχει ήδη τροποποιηθεί η σχετική νομοθεσία με τη Mental Health Act 1983 η οποία και βελτιώνει ουσιαστικά το προϊσχύσαν καθεστώς: βλέπε χρονικό Β. HOGGET, Public Law 1983.172.

των δραστηριοτήτων που έχει αναλάβει και που αποβλέπουν σε μια μεγαλύτερη προσέγγιση και εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών, έχει επεξεργαστεί έναν πολύτιμο νομοθετικό οδηγό.

Η Επιτροπή των Υπουργών υιοθέτησε στις 22 Φεβρουαρίου 1983 τη υπ' αριθμό R(83)2 σύσταση με την οποία συνιστάται στα κράτη μέλη να προσαρμόσουν τη νομοθεσία τους προς τους κανόνες που περιέχει η ίδι με σκοπό την καλύτερη νομική προστασία των προσώπων που πάσχουν από διανοητικές διαταραχές και νοσηλεύονται αναγκαστικά. Η σύσταση τιτλοφορείται «Για τη νομική προστασία των προσώπων που υποφέρουν από διανοητικές διαταραχές και βρίσκονται υπό αναγκαστική νοσηλεία», άρθρο 1. Το άρθρο 1 περιέχει κανόνες που αξίζει τον κόπο να παρουσιαστούν συνοπτικά. Η επεξεργασία της σύστασης έγινε από την Ευρωπαϊκή νομική επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά από υπόδειξη της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης 818 (1977) αφού λήφθηκε σοβαρά υπόψη η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και ιδίως η απόφαση Winterwerp.

Η πρώτη αξιοσημείωτη καινοτομία εμπεριέχεται ήδη στο πρώτο άρθρο στο οποίο προσδιορίζεται ότι οι κανόνες της Σύστασης αφορούν τα πρόσωπα που υποφέρουν από διανοητικές διαταραχές και έχουν εισαχθεί σε καταστήματα χωρίς δική τους αίτηση σε νοσοκομείο ή άλλο ιατρικό κατάστημα. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι δεν χρησιμοποιούνται οι όροι «ψυχασθενής», «ψυχικά πάσχων» ή «φρενοβλαβής», οι οποίοι και έχουν αντικατασταθεί από τον όρο «πρόσωπα που υποφέρουν από διανοητική διαταραχή (mental disorder)».

Αξιομνηίας είναι εξάλλου και το περιεχόμενο του δεύτερου άρθρου στο οποίο ορίζεται ότι η ιατρική διάγνωση για την αναγκαστική νοσηλεία πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά σε κριτήρια της ιατρικής επιστήμης. Προβλήματα ηθικής, πολιτικής ή κοινωνικής προσαρμογής δεν μπορούν να θεωρηθούν ως στοιχεία διανοητικής διαταραχής. Σκοπός της αναγκαστικής νοσηλείας πρέπει να είναι η ανάγκη προστασίας της υγείας του ασθενή και η προστασία των τρίτων. Η εισαγωγή πάντως σε ψυχιατρικό κατάστημα πρέπει, κατά το άρθρο 3, να γίνεται όταν εξαιτίας της διανοητικής διαταραχής το συγκεκριμένο πρόσωπο παρουσιάζει ένα σοβαρό κίνδυνο για τον εαυτό του και για τους άλλους.

Αξιοποιώντας τη νομολογία του Δικαστηρίου η σύσταση καθιερώνει στενή συνεργασία διοικητικών και δικαστικών αρχών σχετικά με την απόφαση εισαγωγής και κράτησης στο νοσοκομείο. Έτσι, όταν η απόφαση εισαγωγής λαμβάνεται από δικαστή, είναι αναγκαία ιατρική γνώμά του και όταν η απόφαση λαμβάνεται από διοικητική ή ιατρική αρχή, τότε ο ασθενής έχει το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο καθώς και όλα τα δικαιώματα που προβλέπονται στο άρθρο 3.

καιώματα που απορρέουν από μια πλήρη και ουσιαστική δικαστική προστασία (δικαίωμα ακρόασης, παράσταση δικηγόρου, γνωμάτευση ψυχιάτρου κλπ.).

Ιδιαίτερη πρόνοια λαμβάνεται στο άρθρο 5 για τη θεραπεία και τη χρήση διάφορων θεραπευτικών μέσων κατά τη διάρκεια της νοσηλείας, η οποία δεν επιτρέπεται πάντως να παρατείνεται επ' αόριστον. Η ανάγκη νοσηλείας πρέπει να επιβεβαιώνεται από την αρμόδια αρχή σε τακτά χρονικά διαστήματα, και όταν το ζητήσει ο ασθενής θα πρέπει να θεωρείται και από δικαστική αρχή.

Τέλος ορίζεται ρητά στο άρθρο 6 ότι οι περιορισμοί στην προσωπική ελευθερία του ασθενή θα πρέπει να περιορίζονται μόνον σ' ό,τι είναι αναγκαίο για την κατάσταση της υγείας του και για την επιτυχία της θεραπείας του.

Αυτούς τους κανόνες συνιστά βασικά στα κράτη μέλη η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την αναγκαστική νοσηλεία προσώπων που πάσχουν από διανοητικές διαταρχές.

Όταν ο έλληνας νομοθέτης αποφασίσει να τροποποιήσει ή προσαρμόσει τη σχετική νομοθεσία—και ελπίζω να το πράξει σύντομα—, θα βρει στην πράξη αυτή του Συμβουλίου της Ευρώπης ένα αναντικατάστατο στήριγμα και έναν ασφαλή οδηγό.

Δεν είναι βέβαια σίγουρο αν με τις εγγυήσεις που προβλέπονται στη σύσταση θα εξασφαλιστεί μια ουσιαστική βελτίωση της δυσάρεστης κατάστασης που επικρατεί σήμερα στα ψυχιατρεία, όπου οι συνθήκες περίθαλψης κάθε άλλο παρά ιδανικές είναι και όπου ο «ψυχασθενής» νοσηλεύεται χωρίς να γνωρίζει ή να μπορεί να ασκήσει βασικά του δικαιώματα. Εκείνο που είναι σίγουρο πάντως είναι ότι το καθεστώς που προτείνεται παρέχει αναμφισβήτητα μια πληρέστερη νομική προστασία και διασφαλίζει αποτελεσματικότερα τα δικαιώματα των προσώπων που κρατούνται σε ψυχιατρικά καταστήματα χωρίς τη θέλησή τους. Ίσως ο δρόμος που υποδεικνύεται να μην είναι βασιλικός, να μην οδηγεί κατευθείαν στη ρίζα του κακού, ίσως να μη θίγει συμπεριφορές ή κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές βαθιά ριζωμένες και σχέσεις εξουσίας εξουθενωτικές, εγγυάται όμως το ατομικό δικαίωμα κάθε «ασθενούς» να αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο ελεύθερο και με αξιοπρέπεια και όχι ως μονάδα ανώνυμου πλήθους.

LES GARANTIES DE SECURITÉ PERSONNELLE ÉTABLIES PAR LA
CONVENTION EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME ET L'AFFAIRE
«X. C. ROYAUME UNI» DE LA COUR. LA CONSTITUTIONNALITÉ DE LA
LEGISLATION NATIONALE SUR LES ALIENÉS

A. MANITAKIS (*Thessaloniki*)

SOMMAIRE

L'affaire "X. c. Royaume Uni" du 5 novembre 1981 (Série A no 4) offre un bon exemple de l'importance de cette jurisprudence pour l'interprétation et l'application de la Convention ainsi que de l'influence que celle-ci peut exercer sur l'ordre juridique des Etats-membres.

Par l'arrêt "X. c. Royaume Uni" la Cour a déterminé, en prolongeant et précisant sur certains points les principes fixés par l'arrêt Winterwerp, les garanties établies par les articles 5 § 1, 2 et 4 de la Convention en matière de l'internement des aliénés. Dans l'arrêt Winterwerp elles ont été spécifiées tout d'abord les conditions de la légalité de l'internement. Il a été ensuite affirmé le droit de chaque aliéné détenu dans un établissement psychiatrique pour une durée illimitée ou prolongée d'introduire à des intervalles raisonnables un recours devant un tribunal pour contester la légalité de son internement. La Cour, par l'arrêt "X. c. Royaume Uni", a précisé que ce droit déduit par l'article 5 § 4 de la Convention, permet au requérant d'exiger un contrôle judiciaire s'étendant aussi bien sur la légalité formelle que sur la légalité matérielle de sa détention. En d'autres termes le contrôle judiciaire ne doit pas se limiter à certains aspects seulement de la légalité formelle.

Examinant la législation hellénique en la matière à la lumière de la jurisprudence de la Cour commentée, on doit constater sans beaucoup de peine que les procédures suivies à ce sujet pour l'internement et la détention des aliénés ne correspondent pas aux exigences de la Convention. Le droit de faire statuer un tribunal sur la détention n'est pas garanti formellement. Il en est de même de la possibilité de la révision périodique et automatique de la décision initiale à des intervalles raisonnables.

Certaines dispositions ne sont pas par ailleurs conformes à certains droits constitutionnels et notamment au droit prévu par l'article 5 § 4 de la Convention qui interdit formellement la prise de mesures administratives individuelles restreignant le libre déplacement des personnes.

Il ne reste qu'à souhaiter une revision de la législation nationale existante en la matière sui la base des principes établis par la Convention. Cette revision doit s'inspirer également de la Recommandation R(83)2 du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe qui fournit un cadre très élaboré de la protection juridique des personnes souffrant des desordres mentaux et se trouvant involontairement dans un établissement psychiatrique. La recommandation peut constituer un guide très précieux pour le législateur grec.